

Reconstruction of the Relationship between Philosophical and Scientific Knowledge in the Teachings of H. Chelpanov and B. Kistiakivskyi

UDC: 141+ 130.1+ 177

DOI: <https://doi.org/10.15421/172410>**Semykras Vasyl**Ph.D., Assoc. Prof., <https://orcid.org/0000-0002-5125-5172>, semvv@ukr.net*Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)*

Abstract

Actuality of theme. The turn of the XIX-XX centuries, was marked by the crisis of the scientific knowledge paradigm available at that time, which some philosophers perceived as the "bankruptcy of science", which influenced the emergence of skeptical attitudes in scientific circles. If at the beginning of the 19th century experimental science actively produced unique results and made epoch-making discoveries that changed the perception of the world, society and man, then already at the end of the same century doubts arose about the omnipotence of science. The apparent redundancy of the obtained empirical data caused an unprecedented branching of directions and disciplines, which once again emphasized the inability of scientific knowledge to comprehensively describe the world in which man lives. At the same time, the question of such a science, which would unite the rest of the sciences, providing them with a conceptual justification, became relevant once again.

The aim of the article. On the example of the work of two Ukrainian philosophers - B.O. Kistiakivskyi and G.I. Chelpanov, to reveal the main trends of changing the topic of scientific discourse and clarify the problematic connections between the natural sciences and the spiritual sciences and attempts to emancipate special branches of science.

Research results. In the process of reconstruction of the ratio of philosophical and scientific knowledge in the presentation of G.I. Chelpanova and B.O. Kistiakivskyi, used primary sources of scientists and works of Ukrainian researchers. In the course of the analysis, the specifics of their approaches to philosophical and scientific knowledge are revealed, where we see the involvement of Western European and American experience by scientists.

Conclusions. As a result of the conducted research, we come to the conclusion that in the views of B.O. Kistiakivskyi's belief in the need to distinguish between social philosophy and social sciences can be traced, and in the philosophical teaching of G.I. Chelpanova – theories of cognition and psychology. The common motive of the philosophizing of both authors was an emphasis on the importance of developing and implementing scientific methodology.

Keywords: history of philosophy, history of Ukrainian philosophy, G. I. Chelpanov, B. O. Kistiakivskyi, scientific knowledge, scientific discourse

Реконструкція співвідношення філософського та наукового знання у викладі Г. І. Челпанова та Б. О. Кістяківського

Семикрас Василь*Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Київ, Україна)*

Анотація

Актуальність. Рубіж XIX-XX ст. ознаменувався кризою наявної на той час парадигми наукового знання, яке деякі філософи сприйняли як «банкрутство науки», що вплинуло на появу скептичних настроїв в наукових колах. Якщо на початку XIX ст. експериментальна наука активно продукувала унікальні результати і здійснювала епохальні відкриття, які змінювали уявлення про світ, суспільство та людину, то вже наприкінці того ж самого століття виникли сумніви у всесильності науки. Видима надмірність отриманих емпіричних даних зумовили небачену раніше розгалуженість напрямів та дисциплін, що вкотре підкреслювало неспроможність наукового знання вичерпно описати світ, в якому живе людина. Разом з тим, вкотре актуальним стало питання про таку науку, яка би об'єднувала решту наук, надаючи їм концептуальне обґрунтування.

Мета. На прикладі творчості двох українських філософів – Б.О. Кістяківського та Г.І. Челпанова, виявити основні тенденції зміни тематики наукового дискурсу та з'ясувати проблематичні зв'язки природничих наук з науками про дух та спроби емансипації спеціальних галузей наук.

Результати. В процесі реконструкції співвідношення філософського та наукового знання у викладі Г.І. Челпанова та Б.О. Кістяківського, використані першоджерела вчених та праці українських дослідників. В ході аналізу розкривається специфіка їхніх підходів до філософського та наукового знання, де бачимо залучення вченими західноєвропейського та американського досвіду.

Висновки. В результаті проведеного дослідження приходимо до висновку, що у поглядах Б.О. Кістяківського простежується переконання в необхідності розмежування соціальної філософії та соціальних наук, а у філософському вченні Г.І. Челпанова – теорії пізнання та психології. Спільним мотивом філософування обох авторів був акцент на важливості розробки та впровадження наукової методології.

Ключові слова: історія філософії, історія української філософії, Г. І. Челпанов, Б. О. Кістяківський, наукове знання, науковий дискурс

Стаття надійшла / Article arrived: 01.02.2024

Схвалено до друку / Accepted: 29.02.2024

Вступ.

Акцентування сучасною наукою на важливості міждисциплінарних досліджень, зумовлене неспроможністю окремих наук дати загальну картину світу, можна визнати закономірним етапом розвитку самої науки. Поділ наук на природничі та науки про дух тривалий час грав важливу роль в класифікації наукового знання. Розгалуженість емпіричних наук та все глибша їх спеціалізація, з одного боку, сприяли формуванню нових вузькоспеціалізованих наукових напрямів, нових наукових категоріальних апаратів та методологій, з іншого боку – дистанціюванню однієї гілки науки від іншої, ба більше, від філософії та інших практик. Тому актуальним постає концептуальний аналіз класиками української філософії історичної картини розвитку наукового знання з пошуком шляхів розв'язання проблем, з якими стикається наука і сьогодні. Дослідження розкриває основні погляди на проблему співвідношення знання наукового та філософського у вченні видатних представників української філософії XIX–XX ст.

Мета. На прикладі творчості двох українських філософів – Б. О. Кістяківського та Г.І. Челпанова, виявити основні тенденції зміни тематики наукового дискурсу та з'ясувати проблематичні зв'язки природничих наук з науками про дух та спроби емансипації спеціальних галузей наук.

Аналіз попередніх досліджень.

Даному періоду у вітчизняній філософській присвячена ціла низка робіт провідних українських вчених. Серед них вирізняються роботи доктора філософських наук, професора Івана Васильовича Огородника, професора Мирослава Юрійовича Русина та автора одного з перших підручників з історії української філософії Вілена Анатолійовича Горського. Вчених об'єднує спільний погляд щодо важливості даного періоду у розвитку української філософії. Вони неодноразово наголошували на свої лекціях що Г. Челпанов і Б. Кістяківський мали філософські погляди неокантіанського напрямку, доказом чого є система цінностей якою вони керуються у створенні своїх філософських концепцій. Зокрема, Б. Кістяківській, в обґрунтуванні концепції «ідеальної держави» використовує базові цінності Баденської школи неокантіанства. «Вищою формою державного побуту, яку виробило людство, Кістяківський вважав правову державу, основними принципами якої є обмеження влади та недоторканість особи. Обмеження влади в правовій державі означає визнання за особою невід'ємних, непорушних і недоторканих прав, які становлять відому сферу самовизначення та самоуправління особи, куди держава не має права втручатись» (Огородник, & Русин, 1997, с. 115). В свою чергу, Г. Челпанов неодноразово звертається до ідей неокантіанства у створеній ним «Психологічній семінарії», на засіданнях якої регулярно обговорювались ідеї провідних представників

німецької філософії. «Сприймаючи вчення І. Канта, Г. Челпанов розрізняє психологічну і гносеологічну природу апріорних понять. Перша полягає в тому, що вони суть функції самої свідомості, друга – що вони є логічною передумовою сприйняття або досвіду» (Горський, 1996, с. 213).

Результати досліджень.

Богдан (Федір) Олександрович Кістяківський (1868–1920) народився в Києві та походив з відомої родини Кістяківських. Як зазначає дослідниця життя та філософських поглядів Б. О. Кістяківського Віра Іванівна Тимошенко – незважаючи на тодішню несприятливу для українства політичну ситуацію та політичні переслідування української еліти, він мав чудову освіту, був студентом Київського Імператорського університету святого Володимира, Харківського університету, Страсбурзького університету (Франція), Берлінського університету (Німеччина) тощо (Тимошенко, 2021). У 1898 році захистив дисертацію на тему «Суспільство і індивідуальність», «яка дістала високу оцінку в німецькій філософській літературі» (Огородник, & Русин, 1997, с. 113). Захистив докторську дисертацію в Харківському університеті, був ординарним професором Київського Імператорського університету святого Володимира, академіком Української академії наук. Його філософія базувалася на глибокому зацікавленні соціальними процесами: соціальні науки цікавили його не лише власним предметом, але й методологією соціологічного аналізу. В цьому вбачається специфіка його розуміння філософії: з одного боку, як особливої науки, з іншого – як об'єднуючого елемента, який є своєрідною надбудовою наукового знання. Іншими словами, він ставив собі за мету дати відповіді на ключові питання не лише наукового пошуку, але й самих умов досягнення знання. Тим не менш, в центрі його філософії постає особистість як елемент соціуму, яка протистоїть соціальним процесам. В своїх поглядах Б. О. Кістяківський тяжів до неокантіанства: «Спіраючись на “філософію культури” Г. Зіммеля та ідеї Г. Ріккєрта про зв'язок права й культури, Кістяківський дійшов висновку, що саме право завдяки діям людей, які усвідомлюють свій обов'язок, перетворює соціально необхідне на обов'язкове» (Тимошенко, 2021).

У 1912 році філософ публікує статтю «Проблема та задача соціально-наукового пізнання», яка являє собою перероблений вступ до авторського курсу «Логіка та методологія суспільних наук», який Б. О. Кістяківський читав у 1911–1912 роках. Філософ ставить невтішний діагноз науковому знанню, яке ще в другій половині XIX ст. мало беззаперечні успіхи у поясненні світу та природи. «Наукове знання переживає сьогодні серйозну кризу» (Кістяковський, 1912, с. 3). Ця криза пов'язана з обмеженістю та відносністю наукового знання. Найкраще цю

ситуацію ілюструє, на думку мислителя, філософська течія прагматизму, яка, з одного боку, увібрала в себе гносеологію наукового пізнання, а з іншого, визнає подвійну природу реальності – конструйованої наукою та такої, що дана у відчуттях та переживаннях. Разом з прагматистами філософ згоден, що багато з того, що створене нашим мисленням у процесі наукового пізнання є всього лише знаряддям пізнання. «Він не бачить в елементах мислення, що входять до сучасного наукового пізнання, безумовно стійких, постійних та незмінних принципів» (Кистяковський, 1912, с. 4). Відповідно прагматизм не може запропонувати якихось базових постійних принципів, окрім як мінливої корисності, тобто він пропонує узгоджувати старі переконання з новими відкриттями, що на думку мислителя, явно свідчить про помилку: «Коротко кажучи, прагматизм не хоче піти тим шляхом, вказаним Кантом і його відкриттям трансцендентальних форм мислення або категорій наукового пізнання» (Кистяковський, 1912, с. 5).

Людина стає суб'єктивною основою критерія істини, оскільки необхідно визнавати нову істину за результатами її корисної роботи, а об'єктивна істина нібито стає фікцією. Багато з того, що продукує наше мислення, на думку філософа, є лише знаряддям пізнання, а не самим пізнанням чи істиною. Для пояснення точки зору прагматистів Б. О. Кістяківський звертається до трактату американського філософа Вільяма Джеймса (William James, 1842–1910) «Прагматизм» (“Pragmatism: A New Name for Some Old Ways of Thinking”, 1907 рік). Цитуючи В. Джеймса – «Чисто об'єктивної істини, істини, при встановленні якої не відіграло б ніякої ролі суб'єктивне задоволення від поєднання старих частин досвіду з новими частинами, такої істини ніде не можна знайти» (James, 1922, р. 64) – , Б. О. Кістяківський прагне продемонструвати, що, зводячи істину до суб'єктивного, до користі, послідовники прагматизму нівелюють таким чином наукове знання. У класичному прикладі про спостереження за білкою в горах В. Джеймс демонструє, по суті, безглуздість будь-якої філософської суперечки, оскільки кожен із спостерігачів за звіром переконаний, що його думка є істиною. Ці протилежні точки зору можуть співіснувати, допоки не задатися питанням про прагматичні підстави переконання, та спробувати дати відповідь на питання «що корисного дає та чи інша точки зору?». Те саме відбувається і в науковому дискурсі, ба більше, завдяки елементу суб'єктивності потенційно актуальними стають як парадигмальні істини, так і гіпотези, що у свою чергу нівелює об'єктивні знання до рівня гіпотез. «Теорія пізнання прагматистів знецінює наукове знання» (Кистяковський, 1912, с. 6).

Окрім прагматизму з його відносністю, Б. О. Кістяківський піддає критиці інші проблеми, з якими зіткнулась наука кінця XIX – поч. XX ст., а саме

– ідеї містицизму та психологізму. Критиці було піддано вчення філософів-містиків: до прикладу, Миколи Олександровича Бердяєва (1874–1948). В його філософії Б. О. Кістяківський побачив натяки на обскурантизм, оскільки в своїй праці «Філософія свободи» (1911), Бердяєв наголошував на відсутності потреби у науці, оскільки наука своїми аргументами порушує людську віру, іншими словами саме звернення до доказів нівелює віру. Бердяєв писав: «Знання – примусове, віра – вільна. Будь-який акт знання, починаючи з елементарного сприйняття і закінчуючи найскладнішими його плодами, містить у собі примус, обов'язковість, неможливість ухилитися, виключає свободу вибору» (Бердяєв, 1911, с. 37). Наводячи приклад з чорнильницею, філософ намагається продемонструвати примус, з яким стикається пізнання – чорнильниця примусово дана у спогляданні, що робить спостерігача невільним, отже «доказ, яким так пишається знання, є насильством, примусом» (Бердяєв, 1911, с. 37). На думку М. О. Бердяєва наукове знання наївне та досить обмежене, таке, яке досліджує «хворе» буття, яке відпало від істинного, а тому і саме пізнання хворого буття є логічно беззмстовним. І лише віра претендує на особливий статус та здатна дати відповіді на питання, які заводять в безвихідне становище філософію та науку. Це нагадує Б. О. Кістяківському слова Тертуліана «Credo, quia absurdum est», а порівняння наукового знання з релігійною вірою видається йому так само неправильним, оскільки наукові істини не можна характеризувати як примус та протиставляти вільній вірі. Наука так само сповнена свободи та має місце для вибору. Як зазначає Б. О. Кістяківський: «В інтелектуальному акті, що веде до пізнання істини, є також свобода вибору; кожному дозволено помилятися чи чіплятися за старі забобони; з іншого боку, відкриття нової істини вимагає великої сили розумового прозріння; і тільки вже встановлені наукові істини повинні сприйматися будь-якою нормальною свідомістю» (Кистяковський, 1912, с. 12).

Філософ переконаний, що криза, про яку він стверджує, насправді стосується не так природничих наук, авторитет та досягнення яких можна вважати безсумнівними, а стосується перш за все гносеології. Причиною скептичних поглядів, які і спричинили кризу, є усвідомлення невід'ємного психологічного аспекту будь-якого знання, іншими словами – будь-яке об'єктивне знання є перш за все психологічним переживанням. Навіть неокантіанство, основи якого імпонували філософу, не позбавлене такої проблеми: «Навіть науково-філософська система Г. Когена, який ставив собі спеціальне завдання побудувати суто об'єктивне наукове знання, не зовсім вільна від психологічних елементів» (Кистяковський, 1912, с. 24). В філософських поглядах Германа Когена (Hermann Cohen, 1842–1918) місце науки визначено її стосунками з етикою, точніше перевагою останньої

над першою, а щодо першої, то він міркував над питаннями про те, що є спільного та відмінного між природничими науками та науками про дух. В праці «Науки про дух та філософія» (“Geisteswissenschaften und die Philosophie”, 1913 рік) він стверджує, що і науки про природу, і науки про дух базуються на своїх ключових поняттях. Але, якщо всі науки про природу базуються на спільному розумінні природи, то чи є проблема духу спільною для всіх наук про дух? «Усі природничі науки є науками про природу. Чи є й усі науки про дух такі?» (Cohen, 1997, с. 29). Відповідаючи на це питання, Г. Коген визнає сутність духу як такого, що є спільним для всіх наук про дух, так само як пізнання є фундаментальним для всіх наук загалом.

На думку Б. О. Кістяківського, проблема психологізму більше турбує філософів, які замислюються про передумови природничо-наукового знання. Натомість в соціальних науках ставиться під сумнів саме об'єктивно-наукове знання. Саме тому соціальним наукам необхідно зрештою відмежуватися від соціальної філософії. Проте зробити це непросто, оскільки людина є не лише продуктом природи, але й культурною істотою, а це передбачає філософське осмислення. Але Б. О. Кістяківський переконаний, що це можливо, якщо провести чітку межу, як це було з натурфілософією та природничими науками. Він пропонує: «Соціальні науки можуть бути затверджені як об'єктивне наукове знання лише тоді, коли буде усвідомлена їхня справжня логічна та методологічна природа» (Кістяковский, 1912, с. 28).

Пропонуючи шляхи розв'язання проблеми можливості існування соціальних наук, філософ пропонує ідеї, які могли б слугувати затвердженню не лише соціально-наукового знання, але й наукового знання загалом. Він пропонує три кроки, які мають розмежувати соціальну філософію та соціальну науку, а також позбавити останню психологізму та містицизму: по-перше необхідно визначити методологію творення наукових понять, по-друге, встановити можливість існування каузальності соціальних явищ, по-третє, визначити роль норм в соціальному житті (Кістяковский, 1912, с. 30).

Філософ переконаний, що дослідник, який споглядає різноманіття зовнішніх проявів, та дослідник, який занурюється в глибинні сутності явищ, керуються цілком різними методологіями. «Розширення наших знань про суспільство задало науці питання про застосування причинового пояснення і до цієї галузі явищ. Природною передумовою цього застосування є, втім, не лише накопичення фактичного матеріалу. Сама по собі маса позитивних даних, як показали це в своїх теоретико-пізнавальних дослідженнях В. Віндельбанд і Г. Ріккерт, не дає ще жодної провідної нитки для проникнення вглиб явищ та визначення тієї рушійної сили, якою вони зумовлені» (Кістяковский,

1900). Він наводить приклад з рослиною, де сутнісні характеристики фізіології та морфології визначені видом рослини, в той час як безмежна сукупність змінних, як то – час засівання, хімічний склад ґрунту, інтенсивність сонячного світла –, все це суть не необхідні, а випадкові фактори. Так само і з іншими науками, де одночасно фігурують і необхідність, і випадковість, має бути відповідна методологія для їхнього дослідження.

Соціокультурний підхід Б. О. Кістяківського до права визначив його прихильність до соціалізму, і не зважаючи на те, що його називають родоначальником марксизму в Україні, «його ставлення до марксизму було неортодоксальним» (Огородник, & Русин, 1997, с. 113). Як стверджують в своїй книзі «Українська філософія в іменах» (1997) Іван Васильович Огородник та Мирослав Юрійович Русин: «Він (Б. О. Кістяківський) вважав, що марксизм цінний не як система матеріалістичної метафізики, не як теорія історії, а як набір методологічних принципів для суспільних наук» (Огородник, & Русин, 1997, с. 113). В його поглядах людина не була соціальним елементом, натомість, вона була сповнена духовних установок, вона не була пасивним актором, а активним членом суспільно-політичного життя. Для однієї окремої людини ключову роль відіграє етична свідомість, і ця ідея витримана в душі неокантіанства, але коли ми піднімаємося до рівня соціуму, то в цьому аспекті грає роль вже правосвідомість. В своїй політичній філософії Б. О. Кістяківський переконаний в існуванні права незалежно від держави, він наділяє його певними абсолютними рисами, для мислителя право базується на етичній свідомості, що так само перегукується з ідеями неокантіанства.

Так само як і Б. О. Кістяківський, український філософ Георгій Іванович Челпанов (1862–1936) шукав способи співіснування науки і філософії, і якщо для першого проблемою було співіснування соціальної філософії та соціальних наук (з урахуванням емансипації останніх), то для Г. І. Челпанова питання виникло саме щодо стосунку філософії та психології. Про це влучно сказав Вілен Сергійович Горський (1931–2007) в своїх класичних лекціях: «Не сприйнявши марксистської філософії, він в останній період свого життя зосереджується на проблемах загальної психології, яка, на його думку, повинна бути вільною від впливу філософії взагалі. Найбільш плідний, власне філософський етап його творчості, припадає на більш ранній період, який значною мірою пов'язаний з його діяльністю у Києві» (Горський, 1996).

Будучи родом з Маріуполя, Г. І. Челпанов закінчив Олександрівську чоловічу гімназію, працював професором філософії і психології у Київському імператорському університеті Святого Володимира (1892–1907), де і захистив обидві дисертації «Проблема сприйняття простору у зв'язку

з вченням про апріорність та вродженість. Ч. П. Уявлення простору з точки зору гносеології» (1896) та «Проблема сприйняття простору у зв'язку з вченням про апріорність та вродженість. Ч. І. Уявлення простору з точки зору психології» (1904).

Г. І. Челпанов був послідовником видатного німецького психолога, лікаря та філософа Вільгельма Максиміліана Вундта (Wilhelm Maximilian Wundt, 1832–1920), чия діяльність змінила уявлення про психологію, вивівши її на експериментальний рівень та відокремивши психологію від філософії та біології. Німецький психолог заснував першу лабораторію психологічних досліджень, подібних здобутків досягнув в Україні і Г. І. Челпанов. Починаючи з 1897 року він керував психологічною семінарією при Київському імператорському університеті Святого Володимира та опублікував один з перших підручників з психології.

Український філософ Василь Васильович Зеньковський (1881–1962) високо цинив внесок в психологію та філософію Г. І. Челпанова, та його «невгамовну жагу істини» (Зеньковський, 1936, с. 55). Так, до прикладу, книгу «Мозок і душа» (1900) він вважав важливою віхою критики метафізичного матеріалізму в дусі неокантіанства. Як зазначає в своїй дисертації дослідниця Ірина Володимирівна Березінець: «Г. Челпанов теж досить часто звертався до робіт І. Канта, черпаючи в них чи то опору та підтримку власним думкам, чи то привід для роздумів, а з деяких питань, не боявся піддати критиці те чи інше положення німецького вченого» (Березінець, 2015, с. 118). Втім, авторка погоджується з думкою про визнання мислителя не неокантіанцем, а скоріше кантіанцем, через те, що філософ не належав до шкіл неокантіанства та не визнавав вчення І. Канта ключовим у власних поглядах. «...Г. І. Челпанова можна скоріше вважати кантіанцем, який є послідовником і продовжувачем філософського вчення І. Канта, ніж неокантіанцем. Можна погодитись із цією думкою» (Березінець, 2015, с. 118).

Як і Б. О. Кістяківський, Г. І. Челпанов високо цинив внесок американських прагматистів у тогочасний філософський дискурс, але якщо перший критикував прагматизм за релятивістські позиції, то останній визнавав американського колегу Вільяма Джеймса як оригінального психолога, який посилив місце психології серед інших наук: «Він підтвердив переконання в тому, що психологія саме є наукою про феномени свідомості, завдяки чому відмежування психології від суміжних наук робиться все більш і більш виразним» (Челпанов, 1910, с. 456). Так само Г. І. Челпанов визнавав за психологією особливий статус, вважаючи, що філософія та психологія мають цілковито різні предмети. Дослідник життя та творчості Г. І. Челпанова Денис Єрофєєвич Предко зазначає: «Г. Челпанов чітко розрізняв психологію

і філософію: предметом філософської психології є душа, а експериментальної – пізнавальні процеси» (Предко, 2017, с. 140).

Г. І. Челпанов вважав, що філософія та природничі науки ставлять перед собою різні завдання та мають різний ступінь достовірності: хоча в науковому середовищі на той час панувала думка про те, що ці дві галузі знаходяться в опозиції. Він пояснює це історичними причинами, наголошуючи, що між ними не більше відмінностей, ніж між політичною економією та математикою. «Філософія за Вундтом не прагне абсолютної достовірності власних положень, вона задовольняється лише побудовою гіпотез... Якщо філософія і за своїм методом, і за іншими прийомами не відрізняється від інших наук, то чому ж їй не бути наукою, подібно до всіх інших наук? Цю науку Вундт називає метафізикою» (Челпанов, 1912, с. 12). На думку мислителя, філософія, якщо і протистоїть чомусь, то це упередженим думкам щодо неї самої, і саме тому він прагнув в своїх лекціях та книгах відстоювати унікальний статус і характер філософії. Філософія для Г. І. Челпанова є такою ж наукою, як інші науки, і вона так само, як і інші науки, повинна вивчатися, щоб уникати спекуляцій і профанації, оскільки хибно міркувати про філософські проблеми, не вивчаючи самої філософії. Через популяризацію філософії та прагнення поверхневого знайомства з нею виникає хибне сприйняття, а тому ідеї, що стосуються «матеріалізму», знаходять своїх прихильників, оскільки вони на перший погляд видаються простими та очевидними. «Не можна філософувати без вивчення азбуки філософії» – писав мислитель (Челпанов, 1912, с. 18).

Так, наприклад, в книзі «Мозок і душа» Г. І. Челпанов критикує матеріалізм, але чудово розуміє всю проблему такої критики. Оскільки на початку ХХ ст. паралельно співіснували дві точки зору щодо цієї течії: одна думка виражала переконання, що тогочасна філософія пододала матеріалізм, акцентуючи увагу на свідомості людини, а інша переконувала у тому, що матеріалізм – це останнє слово у філософії. Втім, як зазначає сам автор: «Завдання моїх лекцій полягає в тому, щоб продемонструвати, що сучасний науково-філософський світогляд зовсім не може виражатися словом “матеріалізм”» (Челпанов, 1912, с. 15). А в своїй дисертації Г. І. Челпанов розмежує психологію та філософію, представлену гносеологією: «Мені здається, що хоча психологія і теорія пізнання у своїх задачах та своїх методах являють собою дві абсолютно різні дисципліни, втім, між ними існує такий зв'язок, що рішення психологічних питань в певній мірі сприяє проясненню гносеологічних питань» (Челпанов, 1904, с. 5).

Висновки.

На рубежі ХІХ-ХХ ст. наукові прориви в природничих науках розширили пізнавальні горизонти та на певний час затьмарили досягнення

наук про дух, які прагнули статусу науковості, вдосконалюючи власний предмет та методи. Проте саме природниче наукове знання отримало характер обмеженості та відносності, оскільки давало сегментарні відповіді на проблемні питання, а не наукову картину загалом. Оптимізм епохи перетворився на пошуки альтернативних науці шляхів пояснення дійсності, що спричинило популярність окремих псевдонаукових ідей, філософських концепцій, містицизму тощо. На прикладі двох українських філософів, Б. О. Кістяківського та Г. І. Челпанова, які активно працювали в цей час, було проаналізовано основні тенденції в науковому середовищі та виявлено проблематичність визначення зв'язків між природничими науками та науками про дух, зокрема з філософськими дисциплінами. Аналізуючи попередні дослідження, встановлено, що дані українські вчені мали філософські погляди неокантіанського спрямування, доказом чого є система цінностей якою вони керуються у створенні своїх філософських

концепцій. Своїми ідеями філософи доводять успішність емансипації окремих галузей наук. Б. О. Кістяківський підкреслив необхідність розмежування соціальної філософії та соціальних наук. Для цього він запропонував конкретні кроки: вдосконалення термінології, вдосконалення методології, прикладний характер вчення. З іншого боку, у вченні Г. І. Челпанова спостерігаємо акцент на теорії пізнання та психології. Він на практиці довів, що експериментальна психологія має відмежуватися від біологічного та філософського пояснення психіки людини. Це розмежування має на меті не ієрархію наукового знання, а підкреслення важливості як наукового знання, так і філософського. Спільним мотивом обох філософів є акцент на важливості розробки та впровадження наукової методології, що свідчить про вплив неокантіанства та актуальність пошуків об'єднуючого філософського підходу, який спрямований на розв'язання проблем кризи наукового знання та встановлення єдності між природничими та гуманітарними науками.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

- Бердяев, Н. А. (1911). *Философия свободы*. Путь.
- Березінець, І. В. (2015). *Гносеологічна проблематика у творчості Г. І. Челпанова*. (Дисертація кандидата філософських наук: 09.00.05). Київ.
- Горський, В. С. (1996). *Історія української філософії: курс лекцій*. К.: Наукова думка.
- Зеньковский, В. В. (1936). Памяти проф. Г. И. Челпанова. *Путь*, 50, 53-56.
- Кістяковский, Б. А. (1912). *Проблема и задача социально-научного познания*. М.: Типо-литография Т-ва И. Н. Кушнерев и К.
- Кістяковский, Б. А. (1916). Категория необходимости и справедливости при исследовании социальных явлений. *Социальные науки и право. Очерки по методологии социальных наук и общей теории права*, (с. 120-188). М.: Изд-во М. и С. Сабашниковых.
- Огородник, І. В., & Русин, М. Ю. (1997). *Українська філософія в іменах: Навчальний посібник*. М. Ф. Тарасенка (Ред.). Київ: Либідь.
- Предко, Д. (2018). Напрямки діяльності Георгія Івановича Челпанова: Київський період. *Humanitarium*, 39, 133-142.
- Тимошенко, В. І. (2021). Кістяківський, Богдан Олександрович. *Велика українська енциклопедія*. Відновлено з <https://vue.gov.ua/Кістяківський, Богдан Олександрович>
- Челпанов, Г. (1910). Джемс как психолог. *Вопросы философии и психологии*, IV(104), 437-456.
- Челпанов, Г. И. (1912). *Мозг и душа: Критика материализма и очерк современных учений о душе*. М.: Типо-литография И. Н. Кушнерев и Ко.
- Челпанов, Г. И. (1918). *Введение в философию*. 7-е изд. М.: Т-во В.В. Думнова.
- Челпанов, Г. И. (1904). Проблема восприятия пространства в связи с учением об априорности и врожденности. (Ч. II). *Представление пространства с точки зрения гносеологии*. К.: Типолитография утв. Т-ва И.Н. Кушнерев и Ко.
- Cohen, H. (1997). *Die Geisteswissenschaften und die Philosophie*. Kleinere Schriften, Bd. V: 1913–1915, bearb. und eingel. von Hartwig Wiedebach. (s. 29-38). Hildesheim u. a.: Olms.
- James, W. (1922). *Pragmatism a New Name for Some Old Ways of Thinking: Popular Lectures on Philosophy*. New York; London: Longmans Green.

REFERENCES

- Berdyayev, N. A. (1911). *Philosophy of freedom*. Put'.
- Berezinets, I. V. (2015). *Epistemological problems in the works of G. I. Chelpanov*. (PhD dissertation: 09.00.05). Kyiv.
- Chelpanov, G. (1910). *James as a psychologist. Issues in Philosophy and Psychology*, IV(104), 437-456.
- Chelpanov, G. I. (1904). The problem of the perception of space in connection with the doctrine of a priority and innateness. (Part II). *Representation of space from the point of view of epistemology*. K.: Typolithography approved. T-va I.N. Kushnerev and Co.
- Chelpanov, G. I. (1912). *Brain and soul: Criticism of materialism and an outline of modern teachings about the soul*. M.: Typolithography I. N. Kushnerev and Co.

- Chelpanov, G. I. (1918). *Introduction to Philosophy*. 7th ed. M.: T-vo V.V. Dumnova.
- Cohen, H. (1997). *Die Geisteswissenschaften und die Philosophie*. Kleinere Schriften, Bd. V: 1913–1915, bearb. und eingel. von Hartwig Wiedebach. (s. 29-38). Hildesheim u. a.: Olms.
- Gorsky, B. C. (1996). *History of Ukrainian philosophy: a course of lectures*. K.: Scientific opinion.
- James, W. (1922). *Pragmatism a New Name for Some Old Ways of Thinking: Popular Lectures on Philosophy*. New York; London: Longmans Green.
- Kistyakovsky, B. A. (1912). *The problem and task of social scientific knowledge*. M.: Typo-lithography T-va I. N. Kushnerev and K.
- Kistyakovsky, B. A. (1916). The category of necessity and justice in the study of social phenomena. *Social Sciences and Law: Essays on the methodology of social sciences and general theory of law*, (pp. 120-188). M.: Publishing house M. and S. Sabashnikov.
- Ogorodnyk, I. V., & Rusyn, M. Yu. (1997). *Ukrainian philosophy in names: Study guide*. M. F. Tarasenko (Ed.). Kyiv: Lybid.
- Predko, D. (2018). Activities of Georgy Ivanovich Chelpanov: Kyiv period. *Humanitarian*, 39, 133-142.
- Tymoshenko, V. I. (2021). *Kistiakivskiy, Bohdan Oleksandrovich*. *Great Ukrainian encyclopedia*. Retrieved from [https://vue.gov.ua/Kistyakivskiy, Bohdan Oleksandrovych](https://vue.gov.ua/Kistyakivskiy,BohdanOleksandrovych)
- Zenkovsky, V. V. (1936). In memory of Prof. G. I. Chelpanova. *Path*, 50, 53-56.